

اصطلاح‌شناسی «معروف» و «منکر» در قرآن کریم

رضاعلی کرمی^۱، مهدی فتحی^۲

^۱. استادیار، گروه الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. Email: ra_karami@pnu.ac.ir

^۲. دانش‌پژوه کارشناسی ارشد تفسیر، مؤسسه اسراء، قم.

چکیده

(ره) شکل جوامع زمان‌های دور را چنین بیان می‌کند: «...آنان تابع موروثی های قدیم ترین عهد انسانیت بوده اند...» (ترجمه تفسیرالمیزان، ج ۴، ص ۱۴۵)
اما قرآن حکیم با والایی بیان وقدرت الهی اعجاز، با توجه دادن انسان به موقعیت جسمی و روحی خویش و کسب فضائل اخلاقی، او را از زیست فردی و عدم انس خارج کرده و پس از ایجاد انگیزه در او، به سوی تشکیل اجتماع فرهنگ ساز سوق میدهد.

پیچیدگی جان و ذهن انسان، و حضور مؤثر او در جامعه با آن همه مسائل و موضوعهای پیش رو موجب شده تا خالق علیم و خبیر جهان هستی، در طی ارثه یک نظام جامع معرفتی در قرآن، رابطه انسان با نظام هستی را مکشوف و او را با اصل و شاخصهای تشخیص معروفها از منکرات آشنا سازد. برای این منظور مبنا را توحید و آن را بزرگترین معروف خوانده و تمام اصول دیگر را به آن و برای رسیدن به آن برمی گرداند؛ کفر را منکر و ضد یکتاپرستی و اساس زشتی‌ها می‌داند و همگان را از آن بر حذر می‌دارد و امر به معروف را در اهمیت بر همه واجبات مقدم می‌دارد. در روایتی از امام باقر (علیه‌السلام) نقل شده است:

... إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تَقَامُ الْفَرَائِضُ. هُنَالِكَ يَتِمُّ غَضَبُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ عَلَيْهِمْ فَيُعَذِّبُهُمْ بِعِقَابِهِ فَيُهْلِكُ الْأَبْرَارُ فِي دَارِ الْفَجَارِ وَالصَّغَارُ فِي دَارِ الْكِبَارِ. إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَ مِنْهَاجُ الصَّالِحِينَ. فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تَقَامُ الْفَرَائِضُ وَ تَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَ تَجَلُّ الْمَكَاسِبُ وَ تَرُدُّ الْمَطَالِمُ وَ تُعْمَرُ الْأَرْضُ وَ يُنْتَصَفُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَ يَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ فَانْكُرُوا بِقُلُوبِكُمْ وَ الْفُطُورَ بِالْسِّنِّتِكُمْ وَ صَكُّوا بِهَا جِبَاهَهُمْ وَ لَا تَخَافُوا فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمَةً فَإِنْ اتَّعَطُوا وَ إِلَى الْحَقِّ رَجَعُوا فَلَا سَبِيلَ عَلَيْهِمْ - إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ... (الكافي، ج ۵، ص ۵۶)

قرآن کریم گذشته از این که معروف و منکر را در لغت به کار برده، اصطلاح آن را نیز لحاظ کرده است. کاربرد اصطلاحی معروف و منکر در قرآن، فراتر از واژه تنها نمود دارد و گستردگی دایره معروف و منکر و بیان موضوعها و احکام هر کدام، و تعریف مفهوم به مصداق از مشخصه‌های قرآن کریم است. هدف در این نوشتار توصیفی، مباحثی فراتر از واژه، یعنی اصطلاح‌شناسی معروف و منکر، مطرح شده و پس از اشاره به روش قرآن حکیم در تعریف مفهومی - مصداقی، یک نظام هدفمند از منظر قرآن حکیم، درباره معروفها و ضد آن ارائه کرده است؛ نظامی قرآنی که از توضیح واژگان معروف و منکر، به گستره معروف و منکر به عنوان اصطلاح، قدم نهاده و نه تنها به تعریف مفهوم به مفهوم بسنده نکرده، بلکه روش قرآن، یعنی تعریف مفهوم به مصداق را، در موضوع معروف و منکر مورد توجه قرار داده است. مصداق معروف و منکر را به عنوان شاخص و مایز قرآنی، برای تشخیص معروف از منکر و جلوگیری از خلط احکام در موضوع های گوناگون معلوم نموده، و در ادامه، امر به معروف ونهی از منکر را در جایگاه خویش با اهمیت بالاتر نشانده و به این نتیجه رسیده است که قرآن، پس از تعریف و معرفی معروف، منکر، احکام و مصادیق آنها، امر به معروف ونهی از منکر را واجب کرده آن هم در نظام منسجم، هماهنگ و هدفمندی که موضوع و مسئله معلوم و احکام به دور از نابسامانی ذهن، مشخص است.

کلید واژه: قرآن، اصطلاح، معروف، منکر، نظام

مقدمه:

انسان از این رو که موجودی اجتماعی و جزئی از مجموعه است، نیاز به تشکیل جامعه دارد. این اجتماع انسانی از ایام دور تا حال ادامه داشته است. در زمانهای دور طبق مناسبت‌های عرفی خودشان و نیاز به استخدام یکدیگر جامعه شکل می‌یافت. علامه طباطبایی